

© Ali Emiri Efendi. Süheyl Ünver'in çizimine sadık kalınarak yapılmış renkli bir kopyası.

Kitabistan mülkünün sultanı ALİ EMİRÎ EFENDİ

ALİ BİRİNCİ

Y

AKIN dönem tarihimizde kitap denince ilk akla gelen isimlerden biri Ali Emirî Efendidir. İsmi kitap sevgisine alem olan Emirî

Efendi yazdığı eserlerle, tek başına çıkardığı mecmualarla, kurduğu kütüphane ve Türk irfanına hediye ettiği *Divanü Lugati't-Türk* ile daima hatırlanmaktadır.

Ali Emirî Efendi Emirzâde ismiyle maruf bir aileye mensup tüccardan Mehmed Şerif Efendinin oğlu olarak 1857 Mayıs'da (Ramazan 1273) Diyarbakır'da dünyaya geldi.

Usûl olduğu üzere mukaddeme-i

ulûmu Sülûkiye Mescidinin mektebinde okudu. Diğer taraftan hususi muallimlerden, ezcümle ulemadan Fethullah Feyzî Efendi ile amcası Mehmed Şaban Kâmî Efendiden sarf, nahiv, mantık, tefsir-i şerif, *Halebî*, *Mülteka*; Farisî'den *Pend-i Attar*, *Baharistan*, *Divan-ı Hâfız* okudu. Türkçe kitabete muktedir, Arapça ve Farsçaya aşina idi.

Dilinde ve hafızasında kendisinin-kilerle beraber yüzlerce, hatta binlerce şiir, kalbinde sonsuz bir okuma ve kitap toplama sevdasıyla kalemiye zümresine katılan ve ilk defa Diyarbakır Telgrafhanesinde memuriyete başlayan (1876) Ali Emirî'nin istifa, ilga veya tahvil

sebepleriyle hareketli bir memuriyet hayatı olmuştur. İkamet ettiği yıllarda Divanyolu'ndaki Diyarbakır Kırathanesini sohbetleriyle bir şiir ve edebiyat mahfili haline sokan Emirî, bilebildiğimiz kadarıyla bütün âşar idarelerinin lağvı üzerine (12 Şubat 1886) ilk defa İstanbul'a gelmiştir.

Yemen'deki son memuriyetini takiben bir müddet mâzuliyet maaşı alan Emirî Efendi Meşrutiyetin ilanından (24 Temmuz 1908) sonra tekaüde ayrıldı ve son senelerini Fatih'te, bağışladığı kitaplarıyla Feyzullah Efendi Medresesinde kurulan (1917) Millet Kütüphanesinde geçirdi. 23-24 Ocak (1924) gecesi sabaha karşı, ağırlaşması üzerine kaldırıldığı Şişli Fransız Hastanesinde "irci" (bana dönünüz) emrine boyun eğerek hayatı kendileriyle her ânını doldurmaktan başka bir şey saymadığı kitaplarına veda etti. Kitabistan mülkünün sultanıydı ve ömrünü sadece kitaplarına hasretmişti. Yalnız değildi ama müzmin bekârdı.

Kütüphanesinin yakınına, Fatih Camii haziresine defnedildi ve çok sevdiği Fatih Sultan Mehmed'e ahiret komşusu oldu. Mahfuzatında divanlar bulunan ve divanlar dolusu şiir yazan Emirî manzum bir mezar kitabesinden de mahrum kalmıştır. İrtihalinin sadece sene olarak yazılmış bulunması da yaşadığı devirde canlı terâcim-i ahvâl kâmusu sayılan bu yıldız şahsiyetin mezartaşındaki bir başka talihsizliktir. Hemşehrisi ünlü hattat Hâmid Aytaç tarafından yazılan ve "Hâmid el-Âmidî" imzasını taşıyan kitabesinin metni şudur:

Hüvelbâki, Fatih'te Millet Kütüphanesi müessisi efâzıl-ı İslâm'dan ve şuarâ-yı zevi'l-ihritâmdan fahrü'l-üdebâ Diyarbakırlı Ali Emirî Efendi merhumun karargâh-ı ebedîsidir.

Tevellüdü 1274-Vefatı 1343.

**KİTAP SEVDALISI OLARAK
ALİ EMİRÎ EFENDİ**

Ali Emirî, son asırda kitapla beraber

Ali Emiri Efendinin Yemen Hatıratı'ndaki mührü.
Bu mühürde şöyle yazıyor: "Allah Teâlâ Hazretleri'nin
rızasıyçün vakfeyledim. Diyarbekirli Ali Emiri 1341"

hatırlanan ilk ve ender isimlerden biridir. Bütün ömrünü kitaba vakfe-
den bu kara sevdalı insanın alelâde bir
kitap meraklısı ve toplayıcısıyla uzak
yakın bir alâkası bulunmamaktadır. Her
şeyden önce Arapça ve Farsçaya gereği
derecede vâkıf olan Emirî Efendi şuurlu
ve ısrarlı bir okuyucudur. Her nev'iden
kitap toplayan bir kitap mecnunu ve
kâğıtsever değildir. Bir ilim ve irfan
sahibi kişi olarak kitabistan mülkünde
bir ömür boyu seyahat eder. Bu sonsuz
ülkeyi en iyi bilen pek az bahtiyardan
biridir. Kitap aramak, bulduklarını oku-
mak, satın alamadığı kitapları istinsah
yoluyla elde etmek, kısaca kitapla dop-
dolu bir ömür geçirmek pek az yiğidin
harcı olmuştur. 67 senelik hayatı yakın
tarihte kitap için söylenen en güzel
serenattır.

Sadece kitap değil, aynı zamanda
yaman bir okuma sevdalıdır. İnsanı
ürkütecek derecedeki müthiş hafızasın-
da binlerce şiir ve tercüme-i hâl, ancak
bir ömür boyu süren okuma gayreti
sayesinde yer edinebilmiştir. Kitabın
ismini ve müellifini bilmekte takılıp
kalan benzerlerinin aksine onların iç
dünyasında da gezen Ali Emirî Efen-
di emsali az bulunur bir edebiyat ve
tercüme-i hâl üstatlığına ancak bu zorlu
okuma aşkı sayesinde ulaşmıştır. Bu
sayede matbu veya yazma bir kitabın
hususiyetini ve kıymetini bir bakışta
sezer, bundan sonraki bütün mesaisini
onun teminine sarf ederdi.

Sadece bir yazma veya nadir kitap
meraklısı da değildi. Zamanında hemen
hemen kimsenin değer vermediği sal-
nameleri ve mevkuteleri seneler süren
bir mesai neticesinde toplamıştı. Kitap-
larının bulunduğu Millet Kütüphanesi
bilhassa ihtiva ettiği salnameler bakımın-
dandır rakipsizdir. Nadir yazmaları ise
bir başka zenginliktir. Ali Emirî'nin
büyük bir hevesle ve akliselimle kitap
toplamaı hazine kıymetindeki birçok
yazma veya matbu kitabın zamanımıza
kadar ulaşmasını sağlamıştır ki, gerçek
kitap dostlarının belki de en büyük millî
hizmetleri bu olmaktadır. Emirî olma-
saydı bu kitapların kim bilir ne kadarı
zâyi olur veya başka diyarlara gitmiş
olurdu.

NÂŞİR VE MÜELLİF OLARAK ALİ EMİRİ EFENDİ

Ali Emirî sadece kitap toplayan
değil, aynı zamanda yazan ve her zaman
değerini muhafaza edecek eserler bıra-
kan bir müellif olarak dikkati çekmek-
tedir. Bir şair olmaktan ziyade bir şiir
aşığı olan Emirî'nin hacimli ve üç divan
dolduracak kadar çok şiir yazmasını
bu aşkın bir delili olarak kabul etmek
gerekir. Bu vadide bir iddiası olmadığı,
divanlarından herhangi birini bile neş-
retme gereği duymamasından anlaşıla-
bilir. Çıkardığı *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı
Mecmuası* (31 sayı, 31 Mart 1918-30 Eylül
1920) ile *Tarih ve Edebiyat* (5 sayı, 1922)
ve daha önce çıkardığı *Amid-i Sevdâ* (6
sayı, 1909) gibi mecmualarda kendi
şiirlerinden çok başkalarının, bilhassa
şair padişahların şiirlerini neşretmiş-
tir. Mecmuaları edebiyat tarihimizin
mehazları arasındadır.

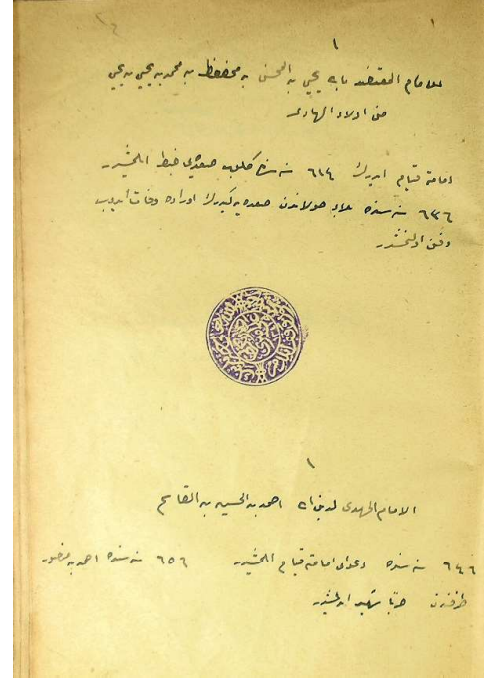
Ali Emirî'nin bilhassa üstat olduğu
terâcim-i ahvâl sahasında kaleme aldığı
Osmanlı Şairleri Tezkiresi, *İşkodra Şairleri*,
Yanya Şairleri ve *Tezkire-i Şuara-yı Âmid*
gibi eserlerinin pek az bir kısmının ba-
sılabilmiş olması gerçek bir kayıptır.

ARŞİVCİ OLARAK HİZMETLERİ

Ali Emirî'nin bir büyük hizmeti de
Hazine-i Evraktaki vesikaların tasnifini
yapan heyetin bir müddet (1918-1921)
reisliğinde bulunması ve bu esnada
182527 vesikayı tasnif ederek bunların
53 ciltlik kataloğunu hazırlamasıdır. Bu
vesika kümesi Ali Emirî tasnifi adıyla
anılagelmiştir. Sultan Abdülmecid'e
kadar her padişah devrine dair vesikalar
ayrı ayrı tasnif edilmiş ve vesikalara
yeni baştan numara verilmiştir. İbnü-
lemin Mahmud Kemal, Muallim Cevdet
ve Kâmil Kepeci ile beraber adına tasnif
bulunan dört büyük arşivcimizden
biridir.

DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK'ÜN KEŞFİ

Ali Emirî'nin zaten destan olan
hayatının içinde bir başka destan da
Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış
(1074) abide eser *Divanü Lügati't-Türk*'ün
keşfi ve ilim âlemine maledilmesidir.
Sadece bu keşif bile herhangi bir kişinin
ebediyen hayırla ve minnetle yâdedil-
mesine yeter de artar bile. Türk dilinin
ve kültürünün bu hazinesinin alelâde bir

insan tarafından keşfi bu eserin şanına
ve şerefine yakışmazdı diye düşünmek
mâkul görünüyor. Bu keşifte büyük bir
aşık ile sekiz buçuk asırlık muhteşem
mâşuk; yani Ali Emirî ile *Divanü Luga-
ti't-Türk*, Türk vatanının en mukaddes ve
mutena beldesinin tek münasip meka-
nında, İstanbul'un Sahafkar Çarşısında,
1913-1914 kışında, belki de mevsim
kıştan bahara dönerken vuslata erdiler.

Sahafkar Çarşısında Sahaf Bur-
han'dan 30 altın liraya satın alınan ve
3 lira bahşişiyle 33 liraya mâlolan bu
hazinenin Ali Emirî'de çiçeklendirdi-
diği okyanustan derin sevinci kısa bir
müddet içinde önce İstanbul'un, sonra
da bütün ilim muhitinin sevinci hâline
geldi. Biraz da Ali Emirî sayesinde bir
edebiyat ve tarih mahfeli olan Diyarbakır
Kıraathanesinde heyecan ve haz menbaı
olan sohbetler bu keşfin sevinciyle,
uzun müddet demlendi durdu. Eserin
basılması başlı başına bir hikâyedir.
Kilisli Muallim Rifat'ın (Bilge) musah-
hihliğinde basılan kitap o zamandan beri
birçok araştırmamanın yapılmasına ve Ali
Emirî'nin isminin her daim yâdına vesile
olmaktadır. [Z]

NOTLAR

1 Geniş bilgi ve dökümü için: M. Serhan Tayşi, "Millet
Kütüphanesinde Eski Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu", *Türk
Dünyası Araştırmaları*, nr. 46, 1987, 163-213.

2 Ali Emirî'nin eserleri hakkında geniş bilgi için: Hakan
T. Karateke (haz.), *İşkodra Şairleri ve Ali Emirî'nin Diğer Eserleri*,
Enderun Kitabevi, 1995, s. 13-58.

3 Arşivcilikteki hizmetleri ve tasnifi için: *Başbakanlık Osmanlı
Arşivi Kataloqları Rehberi*, 1995, s. 3-7.

4 Kitabın nasıl bulunduğu ve basıldığı Kilisli Muallim Rifat
(Bilge) tarafından tafsillatlı bir şekilde *Yeni Sabah* (Eylül, Ekim
1945, 6 tefrika) gazetesinde anlatılmıştır. Tefrika birçok yerde
basılmıştır. Tefrikayı basanlardan Muhtar Tefvikoğlu bir listesini
veriyor: *Ali Emirî Efendi*, Ankara: 1989, s. 196; Bundan sonra aynı
tefrika iki defa daha basıldı: Kilisli Muallim Rifat Bilge, *Bir Kitabın
Hikâyesi*, 1992, s. 34; aynı yazar, *Anılar ve İnsanlar*, 1997, s. 107-
134. Her iki kitap da Kilis Kültür Derneği tarafından basılmıştır.